

خُلقیات جمعی

طرح درسه برای به پرسش کشیدن
«مای جمعی» که می‌شناسیم یا به ما
شناسانده‌اند.

(قابل اجرا در کلاس‌های مجازی و حضوری)
زهره نقشبند معلم مطالعات اجتماعی دوره متوسطه
شهره شفیعی معلم مطالعات اجتماعی دوره متوسطه
حوزه‌های درسی: تاریخ، مطالعات اجتماعی، جامعه‌شناسی
مناسب برای پایه‌های نهم (مبحث فرهنگ و هویت) و پایه دهم
و یازدهم
مدت زمان اجرا: دو جلسه ۶۰ دقیقه‌ای

مرکز
پژوهش و
توسعه

خُلَقیات جمعی

«خُلَقیات جمعی» از مضامینی است که معمولاً بحث‌های کلاس‌های اجتماعی با آن تلاقی پیدا می‌کند. در بسیاری از کلاس‌ها دیده‌ایم که دانش‌آموزان از ویژگی‌های اخلاقی و فرهنگی خود گله می‌کنند. گاهی با دورایستادن از اجتماعی که بدان متعلق هستند، «ایرانی»ها را به عنوان جمعی جدا از خود به نقد می‌کشند و خود را متمایز از آن‌ها می‌یابند. گاهی نیز توصیفاتی آرمانی یا اغراق‌شده از ویژگی‌های مطلوبی ارائه می‌دهند که قادر نیستند نسبت آن را با واقعیت روشن کنند، توصیفاتی متعلق به گذشته‌ای دور که آن ویژگی‌ها را دسترس‌ناپذیر می‌کند. کلاس اجتماعی، به ویژه مبحث فرهنگ، فرصت مناسبی است تا این تصاویر و روایت‌ها به میدان بیایند و مورد بازاندیشی و نقد قرار گیرند. این طرح درس کمک می‌کند که ضمن مغتنم‌شمردن مواجهه انتقادی و دغدغه‌مند دانش‌آموزان با ویژگی‌های فرهنگی ریشه‌دار و خُلَقیات و سنت‌هایی که جامعه خود را واجد آن می‌داند، آن‌ها را دعوت به بازاندیشی کنیم تا بتوانند به فهمی عمیق‌تر و زمینه‌مندتر از این ویژگی‌ها دست یابند. از سوی دیگر تغییر تلاش برای تعدیل «خودتخریب‌گری» به سوی نقد ذهن «تعمیم‌دهنده» و «یک‌سونگر» می‌تواند آغاز راهی برای بازتعریف بسیاری از ویژگی‌های فرهنگی باشد.

سویه‌های نظری متفاوتی می‌توانند اثربخشی این طرح درس را تقویت کنند. از سویی این پرسش که «آن‌چه از سر گذرانده‌ایم تا چه اندازه در آن‌چه هستیم مؤثر است؟»، می‌تواند دغدغه‌مندی نسبت به مطالعه تاریخ و تاثیر مداوم و ناخودآگاه آن را در تعریفی که از «مای جمعی» خود داریم و ویژگی‌هایی که در ساحات مختلف اجتماعی تکرار می‌کنیم برانگیزد. با طرح این پرسش مخاطب خواهد فهمید که مطالعه تاریخ برای فهم وضعیت حاضر تا چه حد می‌تواند معنادار باشد. از سوی دیگر، پرسش از این که «تا چه اندازه خود را در پرتو شناختی که غرب از ما به ما می‌دهد می‌شناسیم؟» می‌تواند زاویه جدیدی برای فهم مناسبات اجتماعی بگشاید. در وجه نظری اندیشه‌هایی که رویکرد «شرق‌شناسی» را به پرسش می‌کشند و کارهای اجتماعی که در زمینه خُلَقیات ایرانی و ریشه‌های تاریخی آن بحث کرده‌اند، می‌توانند الهام‌بخش این طرح درس باشند. طرح درس پیش رو تا به حال در دو سال متمادی با مخاطبان مختلف اجرا شده و به دلیل دریافت بازخوردهای مثبت بر آن شدیم تا آن را در اختیار سایر دوستان قرار دهیم.

اهداف تدریس

هدف این طرح درس واکاوی تصویری است که دانش‌آموزان از «مای جمعی» خود به عنوان یک «ایرانی» دارند و متعاقب آن واداشتن آن‌ها به تلاش برای بازاندیشی و مواجهه انتقادی با این تصویر است. هم‌چنین پرسش‌هایی که این طرح درس تولید می‌کند، زمینه روشمندی را برای ورود مساله‌مند به درس تاریخ هموار می‌کند.

ابزارهای مورد نیاز

کاغذ، تخته کلاسی (برای اجرای حضوری) یا ابزارهای اینترنتی مشارکتی مثل Google Doc (برای اجرای مجازی)، نسخه پی‌دی‌اف کتاب «خُلَقیات ما ایرانیان» اثر محمد علی جمالزاده یا هر سفرنامه‌ای که غربی‌ها نوشته‌اند و معلم مناسب می‌یابد.

انتظارات

- در پایان این طرح درس انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند با روایت‌های رایج فرهنگ اخلاقی و رفتاری‌شان فاصله‌گذاری کنند؛
- انتظار می‌رود که بتوانند نگاه همدلانه‌تری به خود و فرهنگ جمعیت‌شان داشته باشند؛
- بتوانند مطالعه تاریخ را به عنوان منبع مناسبی برای فهم ویژگی‌های خلقی و ریشه‌های تاریخی آن به رسمیت بشناسند؛
- مواجهه‌ای انتقادی با روایت‌ها و تعاریف غربی از شرق و فرهنگ شرق داشته باشند.

مراحل تدریس

الف) دانش‌آموزان را به گروه‌های ۴ یا ۵ نفره تقسیم کنید. همه گروه‌ها می‌بایست مشابه جدول زیر را با بحث و تبادل نظر درباره «ایرانی بودن» پرکنند. برای نمونه، ذیل هر عنوان، یک مورد از ویژگی‌های پرتکراری که دانش‌آموزان در کلاس‌ها به آن اشاره می‌کنند نوشته شده است. اگر این طرح درس را در کلاس مجازی اجرا می‌کنید، می‌توانید جدول را در Google Docs^۱ یا Dropbox^۲ به اشتراک بگذارید و از دانش‌آموزان بخواهید آن را تا قبل از شروع کلاس پر کنند. موارد تکراری را حذف نکنید تا ویژگی‌هایی که توافق بیشتری روی آن‌ها وجود دارد مشخص شود^۳:

ویژگی‌هایی که به آن افتخار می‌کنیم	ویژگی‌هایی که باعث خجالت ما هستند	ویژگی‌های خاص رفتاری و فرهنگی ما
مهمان‌نوازی	دروغگویی و ریاکاری	آبریختن پشت مسافر در هنگام سفر

سپس از گروه‌ها بخواهید ویژگی‌ها را بخوانند و ویژگی‌های پرتکرار را بر روی تخته بنویسید یا از یکی از دانش‌آموزان بخواهید به صورت داوطلبانه این کار را انجام دهد. تعداد ویژگی‌های نوشته‌شده در هر ستون را در گروه‌های مختلف مقایسه کنید. ویژگی‌های پرتکرار منفی و مثبت و خنثی را به پرسش بکشید. در تجربه دو سالی که این طرح درس را اجرا کرده‌ایم، معمولاً ستون وسط که مربوط به ویژگی‌های منفی است، به شکل قابل توجهی پرتعدادتر از دو ستون دیگر است. اجازه دهید بچه‌ها با یکدیگر بحث کنند و یکدیگر را درباره واجد یا واجد نبودن ویژگی‌ها قانع کنند. از آن‌ها بپرسید دلیلشان برای این‌که تصور می‌کنند ایرانی‌ها چنین ویژگی‌ای دارند چیست؟ احتمالاً بعضی‌ها در موضع انکار نسبت به برخی ویژگی‌ها قرار می‌گیرند و بعضی‌ها در موضع تایید آن‌ها هستند. از آن‌ها بخواهید احساسشان راجع به قضاوتی که درباره خود کرده‌اند و نسبت آن با واقعیت را بگویند. بپرسید چقدر از چیزهایی که نوشته‌اند را در زندگی شخصی‌شان دیده‌اند و از آن‌ها مثال بخواهید. می‌توانید از آن‌ها بخواهید در خانه

۱ www.docs.google.com

۲ www.dropbox.com

۳ برای دسترسی راحت‌تر به موارد پرتکرار و دسته‌بندی منظم آن می‌توانید از word cloud استفاده کنید. توضیحات بیشتر و ویدیوی آموزشی در اینجا.

این سوالات را از والدینشان نیز پرسند و در جدول مجزایی بنویسند.

ب) در ساعت یا جلسه بعدی، کتاب «**خلقیات ما ایرانیان**» اثر محمد علی جمالزاده را با خود به کلاس ببرید. اگر اشراف خوبی بر سفرنامه‌هایی که خارجی‌ان در سفرشان به ایران نوشته‌اند - مانند سفرنامه شاردن یا **سفرنامه تاورنیه** - دارید، می‌توانید متنتان را از آن‌ها انتخاب کنید. قطعه‌هایی از کتاب که از زبان سفرنامه‌نویسان اروپایی نوشته شده و ایرانیان را توصیف می‌کند بخوانید. پیشنهاد می‌شود قطعاتی را انتخاب کنید که اغلب تصویری منفی از ایرانیان ارائه می‌دهد. برای مثال بند زیر را ببینید:

«لاف و گزاف اساس وجود ایرانیان است. ایرانیان حاضرند تادلت بخواهد به توقول و وعده دهند که اگر اسبی، خانه‌ای، مزرعه چیزی را در حضورشان تعریف و تمجید نمایی فوراً می‌گویند تعلق به خودتان دارد. و عیب دیگری هم دارند که دروغ‌گویی است که از حد تصور خارج است.»

ممکن است بچه‌ها از شنیدن توصیفات منفی برآشفته شوند و هیاهو کنند اما به خواندن ادامه دهید. از آن‌ها بپرسید چه چیز در متنی که خوانده شد آن‌ها را برآشفته کرده است؟ احتمالاً عده‌ای خواهند گفت که بعضی چیزهایی که غربی‌ها درباره آن‌ها نوشته‌اند در فرهنگ ما معنای منفی ندارد، یا برخی برای مقابله به مثل ویژگی‌های منفی غربی‌ها را برمی‌شمرند. از آن‌ها بخواهید که اگر با روایت سفرنامه‌نویسان از خلیقات ایرانی موافقت، یک سمت بایستند و اگر مخالف‌اند سمت دیگر. از دو گروه بخواهید دلایلشان را بگویند و با هم بحث کنند. برای جمع‌بندی سعی کنید دانش‌آموزان را به تفکر درباره پرسش‌های زیر حساس کنید:

- چقدر خلیقات ما حاصل تاریخی است که از سرگذرانده‌ایم؟
- چقدر روایتی که غربی‌ها از ما ارائه داده‌اند در شناختی که اکنون از خود داریم موثر است؟
- چقدر حاضریم خود را متعلق به «ما» بی بدانیم که آن را توصیف می‌کنیم؟

ج) در پایان از بچه‌ها بپرسید که آیا تغییری در نگاهشان به خود و خلیقات ایرانی حاصل شد؟ از آن‌ها چه گذشت چه حسی داشتند؟ آیا حس همدلانه‌تری نسبت به فرهنگشان دارند یا از فرهنگشان خشمگینند؟ اگر بخواهند برای برخی ویژگی‌ها دلایل تاریخی برشمرند به کدام دوره‌ها یا وقایع باز می‌گردند؟ کدام ویژگی اخلاقی آن‌ها را به مطالعه تاریخی درباره منش آن ترغیب می‌کند؟

منابع مورد استفاده:

کتاب **خلقیات ما ایرانیان** اثر محمد علی جمالزاده یا هر سفرنامه‌ای که بتوان از آن به توصیفی از «ما» از نظرگاه غربی‌ها دست پیدا کرد.

می‌توانید از کتاب «**ما ایرانیان**» اثر مقصود فراستخواه برای سازماندهی بحث کمک بگیرید.

مطالعه کتاب «شرق‌شناسی» اثر ادوارد سعید می‌تواند سویه نظری این طرح درس را تقویت کند. در پایان می‌توانید به صلاحدید خود با پخش **این ویدیو** یا ویدیوهای مشابه دانش‌آموزان را با مفهوم «شرق‌شناسی» آشنا کنید.

اطلاعات تماس:

@baztab school

@baztab school

ایمیل:

info@baztab school.ir

وبسایت: baztab school.ir